

dr Anna Majchrowska (ORCID: 0000-0002-1611-6118)

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk Geograficznych

Katedra Geografii Fizycznej

anna.majchrowska@geo.uni.lodz.pl

4.4. Identyfikacja i charakterystyka krajobrazów za pomocą metody ECOVAST

Wstęp

Temat jest przeznaczony do realizacji w szkołach ponadpodstawowych oraz na studiach wyższych na kierunku geografia lub gospodarka przestrzenna.

Cel ogólny zajęć polega na poznaniu różnorodności krajobrazów regionu lub najbliższego otoczenia oraz całościowego podejścia do krajobrazu, rozumianego jako wycinek przestrzeni obejmujący wzajemnie ze sobą powiązane składowe abiotyczne, biotyczne i antropogeniczne oraz charakteryzujący się swoistą fizjonomią.

Cele szczegółowe obejmują:

- rozumienie pojęcia krajobrazu, identyfikację fizycznych, biologicznych i kulturowych komponentów krajobrazu oraz rozpoznawanie ich związków i wzajemnych oddziaływań, ocenę stanu i walorów krajobrazu;
- poznanie i umiejętne korzystanie z różnych materiałów źródłowych charakteryzujących abiotyczne, biotyczne i kulturowe składniki krajobrazu, przede wszystkim z map topograficznych i tematycznych przyrodniczych oraz społeczno-gospodarczych w formie analogowej i cyfrowej;
- rozwijanie umiejętności prowadzenia obserwacji terenowych i dokumentowania ich wyników;
- kształtowanie postawy obywatelskiej, zaangażowania w ochronę i planowanie krajobrazu najbliższego otoczenia.

Metoda ECOVAST służy do identyfikowania i charakteryzowania krajobrazów w skali lokalnej (skala 1:10 000–1:50 000). Została opracowana przez organizację społeczną European Council for the Village and Small Town (w skrócie ECOVAST, Europejska Rada ds. Wsi i Miasteczek) jako narzędzie wdrażania Europejskiej Konwencji Krajobrazowej – międzynarodowej umowy podkreślającej wartość krajobrazu dla jakości życia ludzi i konieczność jego ochrony, odpowiedniego zarządzania i planowania (ECOVAST 2006). Do najistotniejszych celów Konwencji zalicza się identyfikację krajobrazów na

terytorium całego kraju oraz zaangażowanie społeczne w procesie rozpoznania i charakteryzowania krajobrazu (Europejska Konwencja Krajobrazowa, Dz.U. z 2006 r. nr 14, poz. 98). Z tego względu metodę zaprojektowano tak, aby mogła być używana zarówno przez lokalne społeczności, jak i inne zainteresowane grupy obywateli, decydentów czy ekspertów.

Metoda ECOVAST opiera się na definicji krajobrazu podanej w Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, określającej krajobraz jako „obszar, [...] postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich”. Zgodnie z definicją krajobraz to wycinek przestrzeni, ze wszystkimi komponentami przyrodniczymi i składnikami antropogenicznymi pozostającymi we wzajemnych zależnościach, odbierany przez człowieka jako obszar różniący się od otoczenia i posiadający znacząco odmienny charakter.

Charakter krajobrazu można przyrównać do charakteru człowieka, czyli zespołu cech wyróżniających daną osobę. Charakterem krajobrazu nazywamy wyraźny, rozpoznawalny i spójny układ elementów w krajobrazie. Te cechy nadają każdemu obszarowi specyfikę, bez przesądzenia, który krajobraz jest lepszy lub gorszy.

We wspomnianej metodzie zwraca się uwagę na powiązania występujące w krajobrazie, przyczyniające się do jego zróżnicowania, jak np. wpływ skał podłoża na gleby, a poprzez to na roślinność, w tym na rodzaj upraw i lasów, czy też odzwierciedlenie uwarunkowań geologicznych w krajobrazie w związku z wykorzystaniem miejscowych skał (np. gliny, wapieni lub piaskowca) jako lokalnego budulca. Zauważanie tych zależności jest istotne, gdyż pozwala lepiej poznać krajobraz i zrozumieć go jako całość.

W procesie identyfikacji i charakterystyki krajobrazów metodą ECOVAST używa się tabeli kontrolnej (tab. 3), uwzględniającej dziesięć warstw czy składowych krajobrazu. Warstwy te to: skały, klimat i wody, formy ukształtowania terenu, gleby, pokrycie terenu, przejawy działalności rolniczej i leśnictwa, osadnictwo, inne elementy związane z działalnością człowieka, cechy historyczne, emocje i skojarzenia. W tabeli odnotowuje się obecność i wyrazistość poszczególnych warstw krajobrazu, które łącznie stanowią o jego charakterze.

Tab. 3. Tabela identyfikacji cech charakterystycznych krajobrazu

Warstwy/cechy krajobrazu	Względne natężenie cech charakterystycznych			
	Dominujące	Silne	Umiarkowane	Słabe
1	2	3	4	5
Skąły				
Klimat i wody				

1	2	3	4	5
Forma terenu				
Gleba				
Pokrycie terenu				
Charakterystyczne cechy oraz formy rolnictwa i leśnictwa				
Charakterystyczne cechy domów i osiedli				
Inne elementy antropogeniczne				
Cechy historyczne				
Uczucia i skojarzenia				

Źródło: oprac. A. Majchrowska na podstawie *ECOVAST – Identyfikacja krajobrazu. Poradnik dobrych praktyk* (2006).

Obok tabeli znajduje się miejsce na krótki opis krajobrazu oraz na zdjęcia ilustrujące charakterystyczne cechy, a także na wyrażenie własnej opinii i ewentualne dodatkowe komentarze.

Proces identyfikacji krajobrazu metodą ECOVAST złożony jest z trzech zasadniczych etapów:

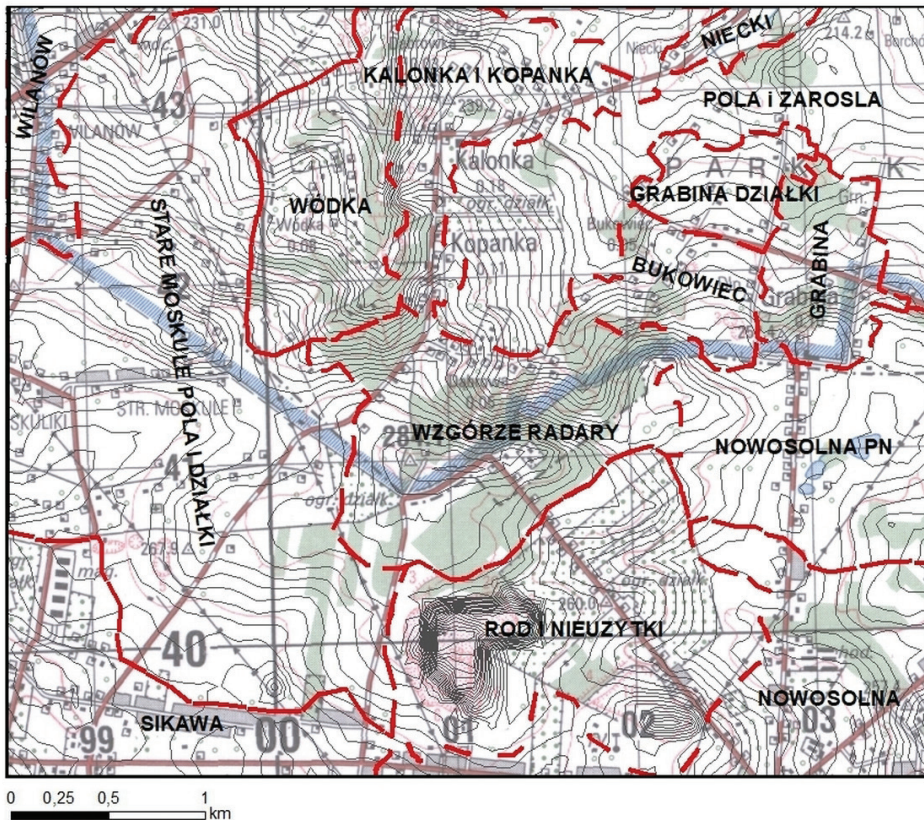
1. Pracy przygotowawczej (etap kameralny).
2. Obserwacji krajobrazu (etap terenowy).
3. Przygotowania opisu krajobrazu.

Praca przygotowawcza

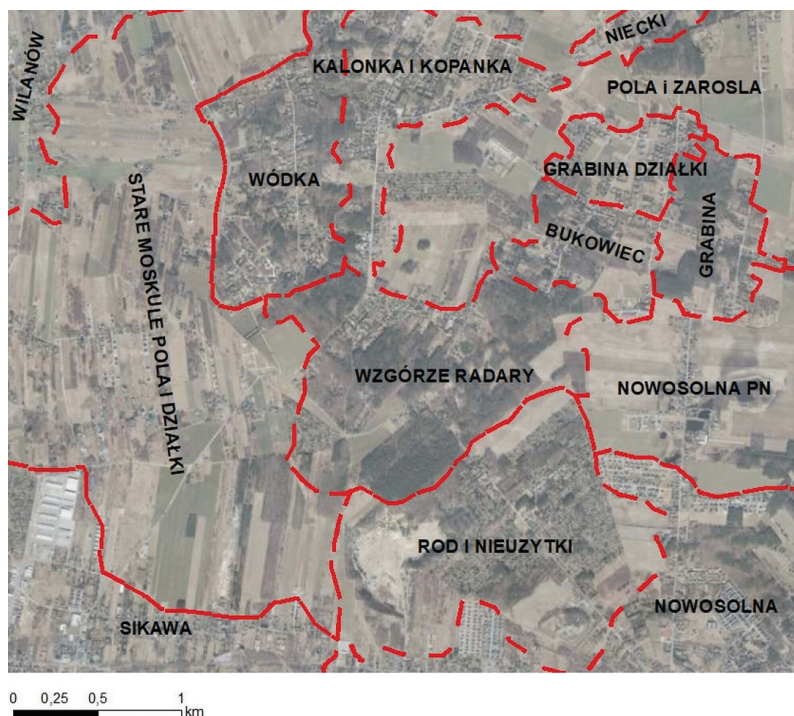
Pierwszy etap metody ma na celu dobre zapoznanie się z badanym obszarem, które jest niezbędne do właściwego zrozumienia krajobrazu oraz wstępnego określenia granic jednostek krajobrazowych. Obejmuje on prace kameralne, podczas których czytamy literaturę regionalną i specjalistyczną, dokumenty urzędowe czy przewodniki turystyczne. Istotne znaczenie na tym etapie ma zebranie i przeanalizowanie materiałów kartograficznych, zarówno analogowych (papierowych), jak i cyfrowych, charakteryzujących abiotyczne, biotyczne i kulturowe składniki krajobrazu. Do najistotniejszych materiałów kartograficznych – dostępnych w internecie za pośrednictwem geoportalu krajowego oraz geoportali województw i powiatów – należą mapy topograficzne 1:25 000 i w innych skalach, Szczegółowa Mapa Geologiczna Polski 1:50 000 wraz ze szkicami geomorfologicznymi, przeglądowa mapa potencjalnej roślinności

naturalnej Polski, dane wysokościowe, Baza Danych Obiektów Ogólnogeograficznych i Baza Danych Obiektów Topograficznych, ortofotomapy, mapy glebowo-rolnicze, dane Banku Danych o Lasach oraz dane o formach ochrony przyrody z geoserwisu Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska. Dostępne są także dane o zagospodarowaniu przestrzennym, mapy zabytków nieruchomości, archeologicznych i form ochrony dziedzictwa kulturowego.

Na tym etapie, w wyniku analizy materiałów źródłowych, wyznacza się wstępny przebieg granic jednostek krajobrazowych przeznaczony do dalszej weryfikacji w trakcie prac terenowych. Szczególne znaczenie przy wyznaczaniu linii, a raczej stref granicznych, mają mapy topograficzne charakteryzujące rzeźbę terenu (ryc. 20) oraz mapy pokrycia i użytkowania terenu lub ortofotomapa (ryc. 21).

Ryc. 20. Wstępny przebieg granic jednostek krajobrazowych na tle mapy topograficznej i poziomic
Źródło: oprac. A. Majchrowska na podstawie www.geoportal.gov.pl i danych NMT

Ryc. 21. Wstępny przebieg granic jednostek krajobrazowych na tle ortofotomapy
 Źródło: oprac. A. Majchrowska na podstawie www.geoportal.gov.pl i danych NMT

Obserwacja krajobrazu

Celem prac terenowych jest:

- zdobycie ogólnego wrażenia na temat poszczególnych jednostek krajobrazowych,
- weryfikacja informacji zgromadzonych w trakcie etapu przygotowawczego,
- zaobserwowanie nowych cech obszaru widocznych w terenie,
- weryfikacja przebiegu granic jednostek,
- obserwacja poszczególnych elementów z dziesięciu warstw wyszczególnionych w tabeli i ocena ich wpływu na charakter krajobrazu.

W trakcie tego etapu prac poruszamy się – najlepiej pieszo – w obrębie badanego obszaru, wybierając trasy pozwalające na uzyskanie całościowego oglądu dla wstępnie wyróżnionych jednostek. Planujemy dotarcie do miejsc bądź obiektów wyróżniających się. Wyszukujemy punkty obserwacyjne umożliwiające obserwowanie szerokich panoram. Wykonujemy dokumentacje fotograficzną cech charakterystycznych i wyróżniających krajobraz.

W tabeli wpisujemy jedynie widoczne elementy krajobrazu. Pozostałe elementy, pomagające w jego zrozumieniu, ale niewidoczne w terenie, powinny zostać zawarte w opisie jednostki.

Wrażenia i wiedza zdobyte podczas eksplorowania poszczególnych jednostek krajobrazowych pozwalają uchwycić i zrozumieć najważniejsze relacje zachodzące między ich składowymi.

Przygotowanie opisu

W końcowym etapie metody następuje ostateczne wyróżnienie jednostek krajobrazowych oraz wypełnienie tabel i przygotowanie opisów krajobrazów wraz z oceną. Dobieramy też zdjęcia ukazujące charakterystyczne cechy jednostki krajobrazowej.

Gdy praca odbywa się w grupie, na tym etapie można porównać zawartość tabel sporządzonych przez poszczególne osoby oraz przedyskutować znaczenie i natężenie poszczególnych zanotowanych cech.

Natężenie występowania poszczególne cech krajobrazu jest oceniane w czterostopniowej skali. Cecha *dominująca* – występuje w wielu częściach jednostki krajobrazowej i jest widoczna z większości punktów obserwacyjnych, wpływa na charakter jednostki krajobrazu; *silna* – przyczynia się znacznie do charakteru części jednostki krajobrazu, ale nie jest obecna we wszystkich częściach tej jednostki lub jest obecna w całej jednostce krajobrazu, ale nie stanowi dominującego elementu w jej charakterze; *umiarkowana* – jest obecna w większej części jednostki krajobrazowej, ale nie stanowi dominującego elementu jej charakteru; *słaba* – występuje sporadycznie, ale wpływa na charakter obszaru.

Jednym z efektów pracy jest powstanie zbiorczej mapy jednostek krajobrazowych. Granice jednostek wytyczone na mapie powinny raczej zostać określone strefami przygranicznymi. Miejscami jednak są one nagłe, w związku z przekształceniami krajobrazu w wyniku działalności antropogenicznej, np. granica pola i lasu (Królewski i in. 2016).

Matryca zaproponowana przez autorów metody ECOVAST pozwala również na dokonanie oceny jednostki krajobrazowej. Dodatkowo można w niej zawrzeć rozważania dotyczące cech krajobrazu zasługujących na szczególną ochronę, wad, które powinny zostać usunięte, czy też rekomendacje zmian mogących wnieść pozytywny wkład.

Kryteria doboru miejsca realizacji zajęć

Zadanie może być wykonywane w dowolnym terenie, gdyż wszędzie występuje krajobraz. Ułatwieniem pracy może być wybór terenu posiadającego wyraźnie zróżnicowane cechy charakterystyczne krajobrazów, występujące w różnym natężeniu: urozmaicone ukształtowanie terenu (dolina, stoki, równinna i pagórkowata wysoczyzna) lub pokrycie terenu (lasy, wody, tereny rolnicze i osadnicze), wiele zróżnicowanych obiektów historycznych. Korzystna jest wcześniejsza dobra znajomość terenu u uczestników zadania. Należy wykorzystać punkty widokowe zapewniające szeroką panoramę, czyli tereny wyżej położone lub wysokie obiekty.

Bibliografia

Europejska Konwencja Krajobrazowa (Dz.U. z 2006 r. Nr 14, poz. 98).
Królewski P., Lidke K., Majchrowska A. (2016), *Identyfikacja i charakterystyka krajobrazów w skali gminy – przykłady z województwa łódzkiego*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. 41, s. 129–145.

Źródła internetowe

ECOVAST – *Identyfikacja krajobrazu. Poradnik dobrych praktyk* (2006), Europejski Ruch Odnowy Wsi i Małych Miast, http://ochronaprzyrody.gdos.gov.pl/files/artykuly/5461/GOOD_PRACTICE_pl.pdf (dostęp: 15.09.2023).